

QAHRAMON RUHIYATINI YORITISHDA KONFLIKTNING O'RNI

Norsoatova Dilso'z Sirojiddin qizi
Qashqadaryo viloyati Turon universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy asarlarda qahramon ruhiyatini yoritishda konflikt (ziddiyat) usulining o'rni tahlil qilinadi. Konflikt — bu adabiy obrazning ichki va tashqi qarama-qarshiliklarini ochib beruvchi asosiy vositalardan biridir. Ichki ziddiyatlar orqali qahramonning ruhiy kechinmalari, qarorlar qabul qilishdagi ikkilanishlari, iztiroblari ifodalanadi. Tashqi ziddiyat esa qahramonning muhit, jamiyat yoki boshqa obrazlar bilan bo'lgan to'qnashuvini ko'rsatib, uning xarakteridagi o'zgarishlarga turtki beradi. Maqolada zamonaviy o'zbek adabiyotidagi ayrim asarlar misolida konfliktning estetik va psixologik funksiyalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Konflikt, qahramon ruhiyati, ichki ziddiyat, tashqi ziddiyat, badiiy obraz, psixologizm, dramatism, xarakter rivoji

Adabiy asarning badiiy qiymati, avvalo, undagi qahramonlar ruhiyatining chuqur va ishonarli yoritilishiga bog'liq. Har bir obraz — bu o'ziga xos ruhiy olam, ichki dunyo va qarashlar tizimi. Shu jihatdan qaraganda, qahramonning ichki kechinmalarini ko'rsatish, uning xarakterini rivojlantirish va o'quvchiga yaqinlashtirishda konflikt muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Konflikt — bu faqat voqealar to'qnashuvi emas, balki ruhiy portretni yaratishda estetik va semantik yuklama beruvchi asosiy usullardan biridir.

Adabiy asarlarda konflikt ikki asosiy yo'nalishda yuzaga chiqadi: ichki va tashqi. Ichki konflikt — bu qahramonning o'z vijdoni, qarashlari, istaklari va hayotiy tanlovlari o'rtasidagi ziddiyatdir. U dramatik zo'riqish orqali obrazning ruhiy holatini chuqurlashtiradi. Tashqi konflikt esa ijtimoiy, siyosiy yoki shaxslararo qarama-qarshilik sifatida paydo bo'lib, qahramonning muhit bilan to'qnashuvi orqali uning o'zgarishini ko'rsatadi.

O'zbek adabiyotining turli davrlarida, ayniqsa XX–XXI asr adabiyotida konfliktlar orqali qahramonlarning ruhiy holatini tahlil qilish tendensiyasi kuchaygan. Abdulla Qodiriy, Abdulla Qahhor, O'tkir Hoshimov, Muhammad Ali, Hamid Ismoil kabi yozuvchilarning asarlarida ichki va tashqi ziddiyatlar orqali qahramon psixologiyasini yoritish muhim o'rin egallagan. Ayniqsa, ichki monolog, ichki nutq, sukunat va tafakkur holatlari orqali berilgan konfliktlar obrazga yanada realistik tus beradi.

Ushbu maqolada aynan konflikt vositasi orqali qahramon ruhiyatining qanday namoyon bo'lishi, uning funksional va badiiy ahamiyati, shuningdek, zamonaviy adabiyotdagi yondashuvlar tahlil qilinadi.

Maqola deskriptiv-analitik uslubda yozilgan bo'lib, unda lingvopoetik tahlil, psixologik yondashuv va strukturaviy metodlar qo'llanilgan. O'zbek adabiyotidan tanlab olingan asarlarda konflikt vositasining qahramon ruhiyatini yoritishdagi o'rni matn asosida tahlil qilinadi. Tahlilda asosiy e'tibor konfliktning qanday ifoda etilishi, u orqali obrazga qanday psixologik chuqurlik berilgani va dramatik holatlarning badiiy vazifasiga qaratilgan. Shuningdek, qiyosiy usul orqali turli asarlar misolida konfliktning estetik vazifalari o'zaro solishtirib ko'rilgan.

O'tkazilgan tahlillar natijasida konflikt vositasi badiiy asarda quyidagi asosiy funksiyalarni bajarishi aniqlandi:

Qahramon ruhiy olamini ochish: Ichki konfliktlar orqali obrazning ichki iztiroblari, qarama-qarshi hissiyotlari, shaxsiy tanlovi va ruhiy qarorlari yoritiladi. Masalan, O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" romanida Hasan aka obrazida ichki ziddiyatlar kuchli psixologik tafsilotlar bilan tasvirlanadi.

Obrazlar o'sishini ko'rsatish: Konflikt obrazning o'zgarishi va rivojlanishiga turtki bo'lib xizmat qiladi. Qahramon boshida zaif, ikkilangan holatda bo'lsa-da, voqea rivoji davomida qaror qabul qilish, irodasini namoyon etish orqali o'z xarakterini mustahkamlaydi.

Ijtimoiy va ma'naviy muhitni yoritish: Tashqi konfliktlar asarda berilgan ijtimoiy ziddiyatlarni ko'rsatishga imkon beradi. Abdulla Qahhorning "O'tkan kunlar" va "Tanobchilar" hikoyalarida tashqi konfliktlar jamiyatdagi adolatsizlik, bosim, ma'naviy inqirozlarni ochib beradi.

Estetik va dramatik kuchni oshirish: Konfliktlar orqali matnda dramatism darajasi oshadi, sahna dinamikasi kuchayadi. Bu esa o'quvchi hissiyotlariga kuchli ta'sir ko'rsatadi, qahramon bilan emotsional aloqa o'rnatadi.

Ichki monolog va sukunatning semantik yukini boyitish: Ichki konfliktlar ko'pincha qahramonning ichki nutqi, sukunati, tafakkuri orqali ifodalanadi. Bu elementlar matnga estetik chuqurlik beradi.

Konflikt badiiy asarda har doim ham ochiq to'qnashuv sifatida namoyon bo'lavermaydi. Ba'zida u ichki kurash, botiniy iztirob, ruhiy izlanish tarzida ifodalanadi. Ayniqsa, XX asr o'zbek adabiyotida psixologik konfliktlar vositasida qahramon ongining ichki qatlamlari yoritilgan. Erkin Vohidovning she'riyati, Muhammad Ali va Tohir Malik asarlarida bu tendensiya yaqqol ko'zga tashlanadi.

Zamonaviy adabiyotda esa konfliktlar yanada noaniq, ichki psixologik darajada tasvirlanadi. Bu esa yangi adabiy uslublar — lirizm, simbolizm, realistik psixologizm kabi yondashuvlarning kirib kelganidan dalolat beradi. Muhokama jarayonida, shuningdek, konfliktning vosita emas, balki maqsad bo'lib qolish xavfi ham kuzatildi. Ya'ni, ba'zi asarlarda konflikt sun'iy kiritiladi va obrazlar ruhiyatiga xizmat qilmaydi. Bunday hollarda dramatik kuch sun'iy bo'lib, estetik ta'sir kuchsizlashadi. Demak,

konfliktning badiiy funksiyasi u qanday tasvirlanganiga, obraz bilan qanchalik bog‘liq ekaniga va ruhiy holatni qanchalik yoritishiga bevosita bog‘liq.

Badiiy adabiyotda konflikt — bu faqat voqealar ziddiyati emas, balki obrazning ichki olami, ruhiy kechinmalari, qarorlar va ichki kurashlarini ifodalovchi muhim stilistik vositadir. Qahramonning shakllanishi, ruhiy o‘sishi, ma’naviy yuksalishi aynan ichki va tashqi ziddiyatlar orqali yuzaga chiqadi.

Maqola tahlillariga asoslanib aytish mumkinki:

- Ichki konfliktlar ruhiy kechinmalarni yoritishda eng samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi;
- Tashqi konfliktlar esa asarda jamiyat va shaxs o‘rtasidagi munosabatni ochib beradi;
- Konflikt obrazga dinamik rivoj, emotsional chuqurlik va estetik qiymat baxsh etadi;
- Adiblar konflikt vositasi orqali o‘z estetik qarashlarini, ijtimoiy tanqidini yoki ma’naviy falsafasini ifodalaydi.

Zamonaviy adabiyotda psixologik konfliktning yetakchilik qilishi badiiy tafakkurning yangi bosqichga ko‘tarilganidan dalolat beradi. Qahramon ruhiyati endi oddiy tasvir emas, balki inson psixologiyasining teran qatlamlarini o‘rganuvchi manba sifatida baholanmoqda. Shu bois, kelgusidagi ilmiy tadqiqotlarda konflikt va qahramon ruhiyati o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikning gender, madaniy va ijtimoiy kontekstda tahlil qilinishi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulla Qahhor. *Tanlangan asarlar*. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2010.
2. O‘tkir Hoshimov. *Dunyoning ishlari*. – Toshkent: Sharq, 2001.
3. Erkin Vohidov. *Tong nafasi*. – Toshkent: Adabiyot, 1998.
4. Xurshid Davron. *Qirq oyna ertagi*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2003.
5. G‘ulomov, H. (2020). *Adabiyot nazariyasi asoslari*. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
6. Rasulov, A. (2017). *Badiiy matn poetikasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Muhammad Ali. *Uchib borar yulduzlar*. – Toshkent: Adabiyot, 1999.
8. Tohir Malik. *Shaytanat* (I–II kitob). – Toshkent: Sharq, 2000.
9. Karimov, M. (2018). “Zamonaviy o‘zbek adabiyotida konflikt masalasi.” // *Adabiyotshunoslik va tilshunoslik muammolari*, №2.
10. Egamberdiyeva, S. (2015). “Adabiy obraz ruhiyatining poetik talqini.” // *Filologiya masalalari*, №1.